

БУТ ТУРГАН ЖЕРГЕ КОЛ ЖЕТПЕЙТ

ТООДО КЫРГЫЗ БАЙЛЫГЫ, ТОМУКТАЙ БИРОК АЙЛЫГЫ

Качан, кайда болбосун эки кыргыздын башы биринсе эле «Кыргызстан кен байлыктардын өлкөсү, кыргыздын байлыгы тоолордо» дешмей. Ошентип ооз толтура сүйлөгөнүбүз менен жыйырма жыл ичинде тоо өнөр жайы өлсөл абалга келпир. Тоо өнөр жайын өзүбүз жолго сала албай жатып, иштегенибиз деген инвесторлордун да далайын ташбаранга алып жолго салганбыз. Ал тургай азыр да мындай акциялар токтотулбай келатат. А чындыгында, эгер инвесторлорго жакшы мыйзамдын база түзүп, алардын иштешине шарт түзүп бергенде экономиканын бир кыйла өнүгөт эле. Анткени бизде тоо кен байлыктары, көмүр, нефтинин, жер астынан чыгуучу таза суулардын, курулушка керенгүү таш, күмдүн запасы жөн.

ЭТЕГИБИЗ ЭКИ ЭСЕ КЫСКАРЫПТЫР

Алсак, Кыргызстанда Кумтөр, Макмал, Солтон-Сары, Жерүй, Талды-Булак, Терек-Сай, Андаш сыяктуу ири жана майда алтын кендери бар. Нарын, Ысык-Көл, Ош, Жалал-Абад облустарында болсо 120дан ашуун көмүр карьерлери, Баткен, Жалал-Абад облустарында нефть, газ кендери иштетилбей калган. Республика боюнча жер астынан чыгуучу минералдык ден соолукка пайдалуу суулардын он миңден ашык скважиналары болсо, учурда анын 500гө жакыны гана иштетилет экен. Булардан тышкары биздин аймакта акиташ, чопо, курулуш таштары, кум өндүрүүнүн келечеги кен. Бирок 2000-жылы сала шыгырмалуу Кыргызстанда тоо өнөр жайы таптакыр эле кыскарып кеткен. Мисалы, 2000-жылы өлкө боюнча 22.275 килограмм алтын өндүрүлсө, 2007-жылы болгону 10.230 килограмм алтын өндүрүлүп калган. Акыркы он жыл аралыгында «Кыргызалтын» ААКсынын Макмал, Солтон-Сары, Терек-Сайдан өндүрүүчү алтыны 1500 килограммдан 830 килограммга чейин түшүп кеткен. 2009-жылы Кыргызстанда 16,9 тонна алтын өндүрүлсө, «Кыргызалтын» ААКсы 2008-жылыга салыштырмалуу 184 килограммга аз алтын өндүргөн. Көмүр 2000-жылы 388 миң тонна өндүрүлсө, 2007-жылы 322 миң тоннага азайган. А быгыртып Кыргызстан тырмышып жатып 500 миң тоннадан ашык көмүр өндүрүштүр. Албетте, 2,3 млрд тонна көмүр запасы бар союз мезгилинде жылына 5 млн тонна көмүр өндүргөн Кыргызстан үчүн 500 миң тонна өтө аз. Союз доорун эске албаганда да экономика жана өнөр жайдын каны болгон көмүр, газ, алтын өндүрүү 1990-жылдарга салыштырмалуу эки-үч эсеге азайып кеткен.

ИТТИМ БОЛГОН ИШКАНАЛАР

Учурда республикада Кумтөр, Макмал алтын комбинаттары, Хайдаркен сымал, Кадамжай сурьма, Кара-Балта уран, Сары-Жаз калай комбинаттары жана Терек-Сай, Солтон-Сары алтын кендери иштетилип жатат. Булардын ичинен учурда тоо кен өнөр жайынын 70 пайызын түзгөн Кумтөр гана стабилдүү иштейт. Кумтөр компаниясы чалгылалган карьер запастары менен 2015-жылга чейин, а жер астындагы ресурстарын кошкондо 2020-жылга

ӨКМӨТ КҮЙБАСА, ӨЗГӨНҮН БАШЫ ООРУМАК БЕЛЕ

Экономисттердин айтымында, эгер өлкөдө стабилдүүлүк болгондо жакынкы эки-үч жылда алтын өндүрүү колго алынат. Көп убакыттан бери даярдалып келаткан Жерүй, Талды-Булак, Иштамберди, Бозумчак, Андаш, Куру-Тегерек пайдаланууга берилип, дагы үч-төрт жылдан соң Кумбел, Каратор сыяктуу майда алтын кендери ишке киргизилиши мүмкүн эле. 2019-2020-жылдары Алыш-Жыла, Үңкүр-Таш, Тоголок, Чаарат алтын кендери иштетилип, өндүрүлгөн алтын 47 тоннага, жез жылына 20 тоннага чейин жетмек экен.

Энергетиктердин билдиргенине караганда, жылуулук, электр энергиясынын тартыштыгынан улам, жакынкы эки-үч жылда Кыргызстан жылына 2,5 миң тоннага чейин көмүр талап кыла баштайт. Мынчалык көлөмдөгү көмүрдү алуу үчүн Жыргалан шахтасынан жылы сайын 100 тонна көмүр, Туруктан 15 тонна, Кара-Кече, Мин-Куштан 1,6 миң тонна, Тегене, Кура-Тут, Таш-Көмүр, Көк-Жаңтак көмүр кендеринен 130 миң тонна, Кызыл-Булак, Сары-Моголдон 150 тоннадай, Сүдүктү, Беш-Буркан, Алмалык, Абшир көмүр кендеринен 100 миң тонна көмүр өндүрүү керектигин айтышат адистер. Бул ишке, аясы 7 облус, бардык кыштак, шаарлар казактардын көмүрүсүз эле жылуулук менен камсыз болмок. Ал үчүн Баякчык-Кара-Кече-Кытай-Жалал-Абад-Торугарт темир жолу курулушу керектигин экономисттер какшап эле келатышат. Кытай тарап да бул темир жолдун курулушуна кызыкдар. Кытай ээлиги бул ишти баштоо үчүн Кыргызстанда баягы эле ишенимдүү өкмөт, туруктуу мыйзам жок болуп жатканын илгери эле билдиришкен. А Кыргызстандык көмүр өндүрүүчү мекемелердин техникалык абалы талапка жооп бербейт. Анын үстүнө өлкөнүн транспорттук инфраструктурасы араңжан абада турат.

КОЛДО БАР НЕФТИНИН БАРКЫ ЖОК

Кыргызстанда иштетилбей калган нефть, газ скважиналары, бешилүү нефть, газ кендери арбын. «Кыргызнефтегаз» акционердик коому жеке компаниялар менен 2008-2009-жылдары геологиялык чалгындоо иштерин башташкан. Россиянын «Газпрому» да бир жылдан бери нефть чыгарган келечектүү аягындагы чалгындоо келатат. «Баткеннефтегаз» ишканасына болсо эски бийлигин убагында эле кыска мөөнөттө Бүргөндү массивин чалгындоо, нефть, газ чыгарган жерлерди ишке киргизүү тапшырылган. Эгер аталган массивди чалгындоо, ийгиликтүү иштетүү жүзөгө ашса нефть өндүрүү 2015-жылы 150 миң тоннага чейин, 2015-жылы 300 миң тоннага жетип, 2020-жылы атамекендик нефть өлкө муктаждыгынын 25 пайызын жашмак. Тилекке каршы, 2010-жылдагы окуялардан улам мунун баары реалдуулуктан алыстан кеткен. Азырынча «Кыргызнефтегаз» да, «Газпрому»

кездешүүчү элементтер өндүрүшү эбак өткөн. Казакстан болсо акыркы беш-он жылда мындай ишканаларын толук бүтүнү тургузуп, учурда завод, фабрикаларынын продукцияларын Орто Азия, Батыш өлкөлөрүнө экспорттоого жетишип отурат.

КУРУЛУШ ИНДУСТРИЯСЫ КУБАРТА, КАЙРА КУБАНГАТ

Бизде курулуш ишканалары тоо кен өнөр жайынын продукциясынын 20 пайызын чыгарат. А курулуш продукциясынын 70 пайызын Кант цемент заводу берип келген. Апрель окуясынан соң заводдун 13 пайыз акциясы улутташтырылып, натыйжада цемент өндүрүү кескин кыскарып кеткен. Учурда заводду газдык системалар көмүр системасына өткөрүү да токтоп турат. А газ менен иштетүү завод ээси үчүн пайдасыз. Мунун баары заводдун эле эмес, анын кызматкерлеринин, завод менен кызматташ мекемелердин, Кыргызстан курулушунун чон кедергисин тийгизбей койбойт. Эске салсак, 2010-жылы завод цемент өндүрүүнү көбөйтүп, ички рынокту толук камсыз кылып, өндүрүлгөн цементтин башымдуу бөлүгүн экспорттоошунан баштады. Тилекке каршы, завод өткөн жылы жарым-жартылай гана иштеп, натыйжада цемент баасы өзүбүздө эле асманга чыкты.

Тоо кен өнөр жайынан курулуш материал кендерин иштетүүдө бир аз жылыш бар экени кубантат. Алсак акыркы жылдары кум, топурак, чопо, курулуш таштарын өндүрүү өткөн жылдарга салыштырмалуу өскөн. 2009-жылы Жалал-Абадда курулуш акиташ, үдүл кабыктарынан жылына курулуш илтиктарын чыгаруучу ири заводдун, Араван, Кадамжай райондорундагы цемент заводдорунун иштешти буга далил. Эксперттердин айтымында, Кыргызстан курулуш материалдарынын запасы менен миңдеген жылдарга бара алат. Бирок канткен күндө да тоо кен байлыктарына инвестиция тартып, иштебей билбесек экономикабыз эгерим оңолбосун жогорку мисалдар айтып турат.

Мелис СОВЕТ уулу

